

Keresztury Dezső és a Balaton

Régi családi beszélgetések kapcsán idézem fel nagyanyám nemesgulácsi vizitjeit az Eőry-házban. A badacsonyládbi birtokokkal rendelkező ősem ugyanis gyakran ruccant át férjével együtt Keszthelyről Lábdba, birtokai meg szemlélésére, a vincellér jelentésének meghallgatására, a további munkálatok elrendezésére. Lábdi pedig közel esett Nemesgulácshoz, s az akkori nemesi-polgári társaság összetartott. Sajnos nem sok minden maradt meg ezekből a látogatásokból a családi legendárium lapjain, csupán egyetlen mondat, amely azután szállóigévé is vált nálunk.

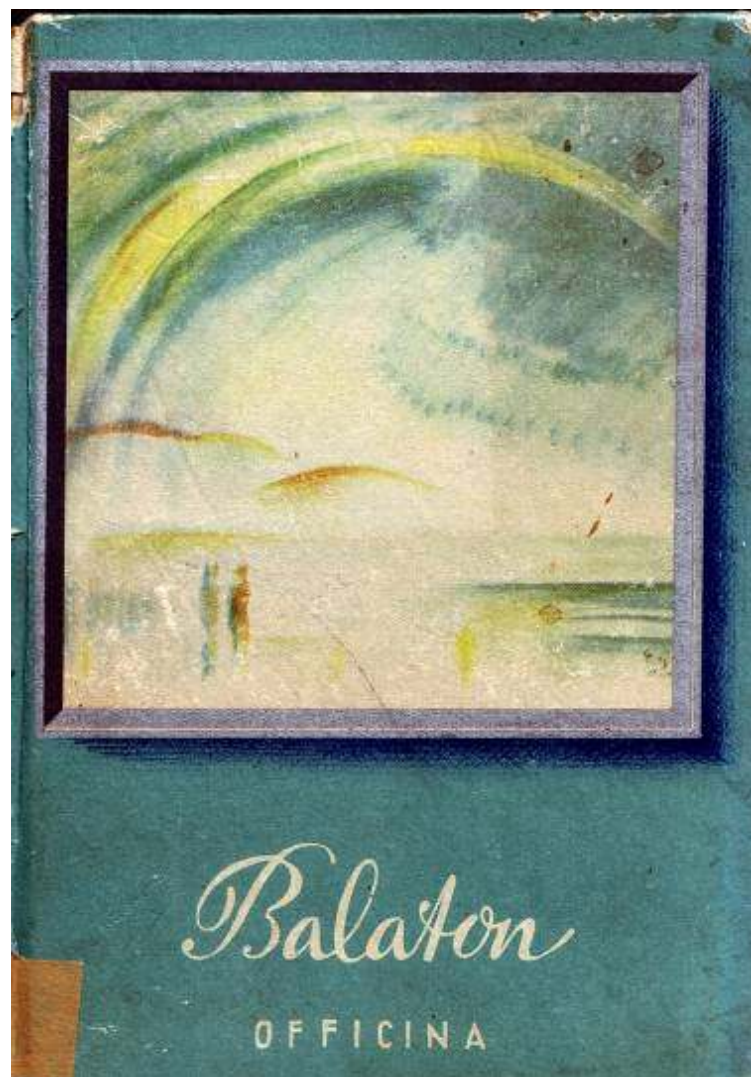
– *Erzsikém, igyál egy kis gulácsi vizet. – Köszönöm Etelkám.* Persze a gulácsi víz nem holmi közönséges ital volt, hanem a községben feltörő enyhén szénsavas forrás remek üde, tiszta vize. Etelka pedig Keresztury József felesége, Keresztury Dezső édesanyja.

Keresztury Dezső a Panoráma Kiadónál 1960-ban megjelent *Balaton* című remek, személyes útikalauza, bedekkere, művelődéstörténeti pannója nem említi ezt az esetet, viszont szól Erzsike nővérének férjéről a sümegi múzeumalapító régészről, íróról Darnay Kálmánról.

„Hi-hiszen akkor t-ti az én M-muki barátom gy-gyerekei vagytok! – kiáltott fel csillogó szemmel az öreg Darnay, amikor átadtuk apósom üdvözlését. Egy padban ültünk az iskolában folytatta – s boldogan kezdte felidézni ifjúsága emlékeit, miközben hatalmas kulccsal kinyitotta a vasveretes falusi-barokk tölgyfaajtót, mely fölött és mellett festésüket hullató templomi faragványok függtek a falon. (...) A szálfagyenes öregúr, akinek fejét oly szép érettre szívtá

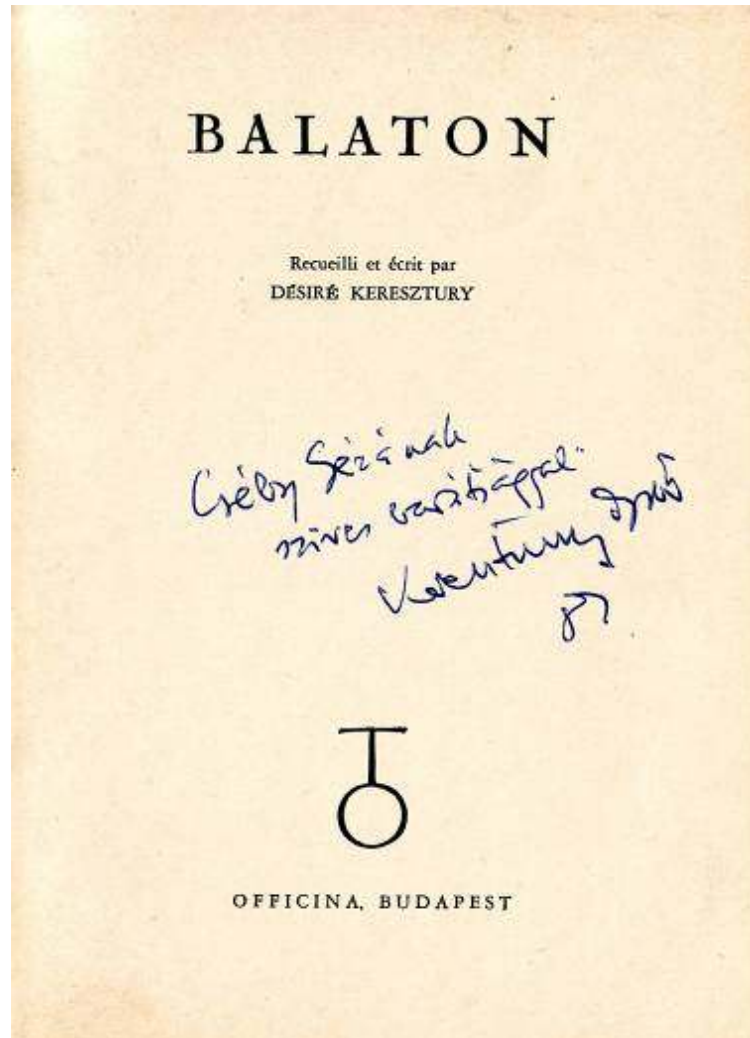
az idő, mint ő maga tajtékipáit, dadogott kissé. Magyarázataiba angyali természetességgel vegyült össze az emlékezés és a szakismeret.”

E kis családtörténetire formálódott bevezetés talán rávilágít arra, hogy az emlékek kútjából mennyi egykori történetet lehet felszínre emelni. Hogy ezen a tájon (gondolom másutt is) mennyire szoros – rokoni, baráti, vagy ismeretségi – szálak fűzték egybe az azonos társadalmi réteghez tartozó embereket. Szerencsésebb esetben a szülőföld szeretete is. Ez az öröm és érzés azonban nem mindenkinek lehet sajátja. Ehhez mélyebb empátia, kötődés, érzékenység kell. Keresztury Dezsőnek azonban mindez megadatott.

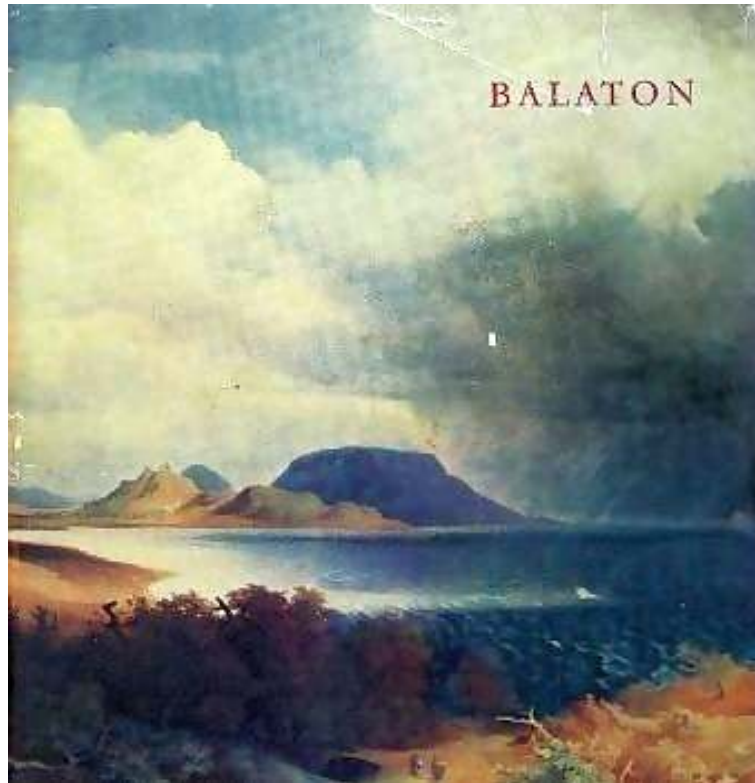
Keresztury Dezső: Balaton, 1940 borítója (a francia nyelvű kiadás)

Nem nehéz bizonyítani Keresztury Dezső Balatonnal való szoros kapcsolatát, hisz önmagát „összbalatoni gyökérzetűnek” vallotta. Ennek számos konkrét jelét is adta.

Keresztury Dezső: Balaton, 1940 címlapja

Egy rövid előadás, korreferátum keretében csupán jelzésekre, képek felvillantására lesz lehetőség. A tőle származó idézetekkel próbálom bizonyítani azt a Balatonhoz való belső lelki kötődést, amely Kereszturyt végigkísérte egész életében.

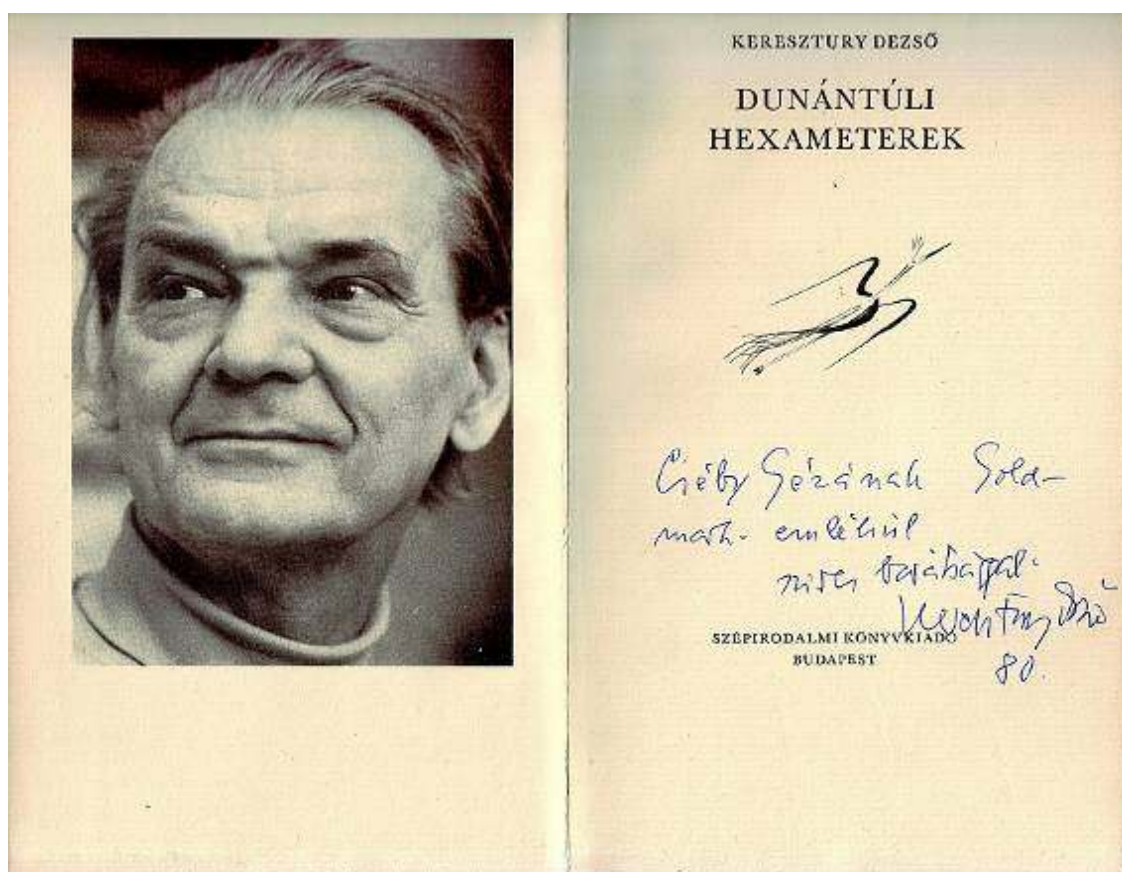

Keresztury Dezső: Balaton, 1960 borítója

A Zalaegerszegen született költő, író, irodalomtörténész életében, Balaton-képének kialakulásában meghatározóak voltak anyai nagyapjának nemesgulácsi házában töltött évek, évtizedek. Minden bizonnyal meghatározó volt e vidéknek, a szélesebb értelemben vett Pannóniának művészetet termő levegője, története is. Ez semmiképpen nem megkerülhető az érzékeny és az értékekre figyelő gyermek, majd ifjú életében. Erre enged következtetni *Illyés Gyula* egy 1939-ben tett gulácsi látogatásról írt útirajza, portréja Kereszturyról. (Hajszálgyökerek, Bp., Szépirodalmi, 1971) Hasonlóképpen *Bodosi György* *Völgyvallatás* című kötetében *Keresztury Dezső balatoni otthonai* című írása. (B.Gy.: Völgyvallatás, Bp, Magvető, 1979) Nem véletlen, hogy mindketten ellátogattak a költő kíséretében (mert úgy tűnik ezt Keresztury fontosnak tartotta) Nemesgulácsra, ahová Keresztury mindig haza érkezett. 1918 és 1952 között ezt a falut tekintette otthonának. 1946 nyarán írói találkozó hangulatában jött össze Nemesgulácson a Keresztury családnál, az Eőry kúriában *Illyés Gyula*, *Németh László* és *Tamási Áron*. (Lásd: *Harmath István - Katsányi Sándor* :

Veszprém megye irodalmi hagyományai.) Ezt az egykor jobb napokat látott kúriát, de elsősorban Eöry nagyapa emlékét a *Dunántúli hexameterek X* verse idézi meg. Annak a versciklusnak verse, melynek írásakor – Németh József irodalomtörténész szerint – a költő gondolatban Gulács, a Balaton környékén járt. Németh tökéletesen látja az ihlető táj erejét, amelytől a szerző nem tud, de nem is akar elválni:

*Ifjú legény volt még nagyapám, mikor ezt a diófát
átültette a szőlőből, hova szarka vetette
magvát. Együtt nőttek fel; felesége alatta
várta a régi meleg nyarakon gyerekek csapatával.*

Keresztury Dezső: Dunántúli hexameterek, 1974 (a szerző arcképe és a kötet címlapja)

Apró-cseprő dolgokat húz elő emlékeinek tárházából, melyek mélyen belevésődtek tudatába. Nemcsak a nagyszülők, a szülők emléke, de az oly jelentéktelennek tűnő dolgoké is, mint egy-egy facsemete, a tamariszkusz lombja, egy malomkő – fontos számára. Már csak emlékük maradt, de ezek nélkül üres mindaz, ami Keresztury számára ennek a tájnak lényegét meghatározza. Hisz ide kötötte ifjúsága ez volt „ifjúságom színhelye” – írta, ide kötötték a nagyszülők, ide kötötte apja tragikus végzete.

A Gulácsra való költözésre többször visszatér nemcsak az *Emlékezéseim Szülőföldrőim* című kötetében de az előbb említett *Balaton* könyvében is. A nyolc éves gyermek Tapolcáról Gulácsig lovaskocsin tette meg az utat, éjszaka. „*Annak az éjszakai kocsútnak emlékét semmi sem tudta bennem elhomályosítani.*” – vetette később papírra, már érett fejjel. „*Csorba hold világított a kristálytisza nyári égen; a kocsik lámpái inkább a rend kedvéért égtek; a sárga gyertyafény csak a lovak combján villant meg, a tájon szétporló holdfényből kísértetiesen derengtek elő az útmenti szederfák, egy-egy kőfeszület, malom, falusi templom, a házak, azután a lapályból kiemelkedő hegyek: Haláp, Hegyesd, Csobánc, Szentgyörgy, Tóti, Gulács s messze mögöttük, mindnyájukon uralkodva, a Badacsony.*” Ez a tájleírás nemcsak a remek megfigyelőt, az író, színes tollát igazolja számunkra, hanem a táj iránti elkötelezettségnél jóval magasabb érzelmi kötődést: a táj iránti szeretetet. Később is többször írt erről a vidékről, és ha kellett, ezért Pannon tájba ágyazott, természeti és épített környezetért perelt, viaskodott azoknak a – ahogy ő jellemzi – szörnyű épületeknek, intézkedéseknek ellenében, melyek elcsúfítják, tönkre teszik a gyermekkor emlékezetéből kifeslő egykori panorámát. Akárcsak annak idején Herczeg Ferenc, Keresztury is felemeli szavát a kőbányászat ellen, felhívva a figyelmet „*a Badacsony oldalában ijesztőre tágult seb*”-re, és Haláp, Gulács haldoklására.

Keresztury Dezső életét és munkásságát figyelve tehát nem nehéz fellelni a Balatonhoz való kötődés erős voltát. Ő örökké hű maradt ehhez a földhöz.

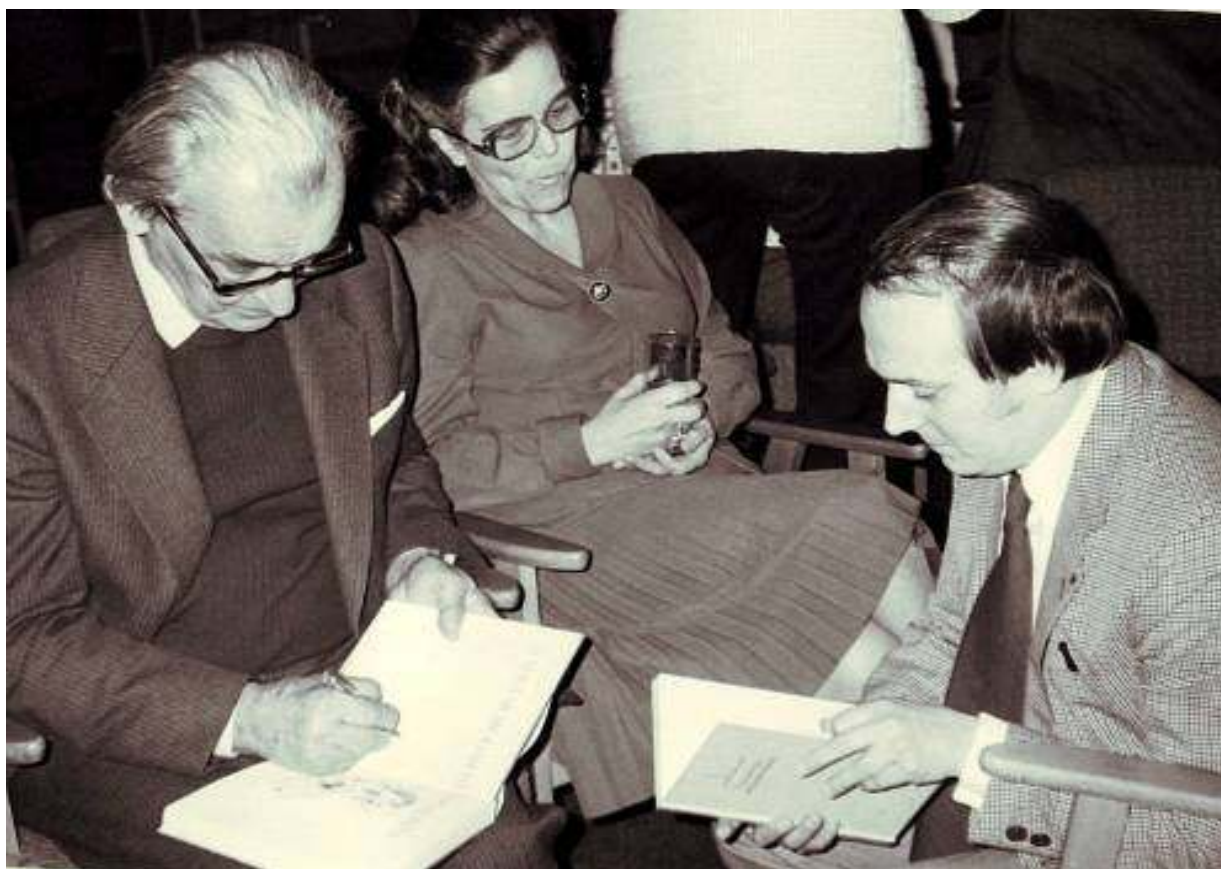
Juhász Ferenc írja egy helyütt róla: „fényből, szeretetből és hűségből szőtt ember volt.” Ez az ifjúkorban megpecsételődött vonzalom – talán ennél több is – az évek számával soha nem halványult. Személyes Balaton-környéki útjai, prózai és lírai munkái bizonyítják. Mert hogy’ is lehetne oly önfeledt szeretettel írni a Balaton vidékéről – ahogy ő tette –, ha nem a pannon gyökerek határozzák meg mindennapjainkat, a világban való eligazodásunk lényeges pillanatait?

„Önfeledten néztük a tájat. (...) Ósvegetáció és kultúrtáj, ha tetszik: mocsár és szőlőskert – ez a két arc együtt mutatja a Balaton-vidék igazi jellemét. (...) a halk változatok kedvelői vannak benne otthon igazán. A dunántúli magyar világ jellegzetes része: pannón latinitás és munkás magyar századok örököse, őrzője.” – vallja a Balatonról szóló egyik írásában.

Ezt a vidéket fontosnak tartotta megismertetni másokkal is. Már 1940-ben megjelentette az Officina Kiadó a gazdagon illusztrált *Balaton* című kis kötetét. Ezt oly fontosnak tartotta a kiadó és maga a szerző, hogy a magyar nyelven túl idegen nyelvre is lefordították.

Az 1960-ban megjelentetett – előbb már említett – vaskosabb, részletesebb *Balaton* kötet külleme is igényes, szépen tipografált. A szerző szövegét neves magyar piktorok Balaton-ihlette festményei teszik teljessé. Ami a szöveget illeti, ennél szebb, líraibb művelődéstörténeti dolgozatot keveset lehet találni a Balatonról. Sokan és sokat írtak róla. Kiváló tudományos és irodalmi, szociográfiai művek születtek. Ez a kötet azonban valami egészen más. Ha valaki valóban közelebbről szeretné megismerni Magyarország e nagyon is szerethető vidékét, a tavat, annak környékét, alapvető feladatának kell tekintenie, hogy e könyvet elolvassa. Keresztury nem a külső szemlélő aspektusából mutatja be a vidéket. Nagyon is személyes írás ez. Egy olyan ember írása, aki házigazdaként, okos tudósként, a táj és történelmének ismerőjeként, poeta doctusként vállalkozik végigkalauzolni az olvasót a szeretett tájon.

Természetes, hogy Keresztury Dezső versesköteteiben is megidézi a Balatont. Ezt igenlik az 1946 és 1956 között született *Dunántúli hexameterek*, melyeket a Magvető 1956-ban, a Szépirodalmi pedig 1974-ben, a költő 70. születésnapjára adott ki Keresztury barátjának, Borsos Miklósnak rajzaival. Persze e versesköteten túl, szinte valamennyi lírai kötetében található balatoni táj-hlette verset. A Corvinánál 1978-ban megjelent *Táj változó fényben*, új és régebbi balatoni verseit (olykor azok részleteit) tartalmazza. A remek kiállítású kötet, inkább verses-fotóalbum, a versekhez méltó képeit Szelényi Károly fotóművész készítette. Szelényi és Keresztury „balatoni” kapcsolatának több hasonló kötet volt a végeredménye.

Keresztury Dezsővel Zalaegerszegen (1981)

A *Táj változó fényben* című album megjelenését követően rendezte meg 1979 májusában a Magyar Rádió a *Táj változó fényben művelődéstörténeti vetélkedőjét*, ahol a Balaton-part nagyobb településeinek csapatai – így Keszthely is –, három, körkapcsolásos fordulóban versenyzett a babérokért. A zsűriben ott ült Keresztury Dezső, Zákonyi Ferenc, Bertha Bulcsú s még páran a Balaton neves szerelmesei közül. (Csupán megjegyzésként említem, hogy az öt tagú keszthelyi csapat egyik szerény részvevője magam valék, de azt büszkén, hogy mi nyertük meg a vetélkedőt!)

Már említettem, hogy Kereszturyra úgy hatott ez a táj, ez a Balaton-központú vidék, akárcsak korábbi költő elődeire. S nem véletlen, hogy a keszthelyi Helikon költőihez hasonlóan ő is az ókori mediterraneum megtestesülését véli felfedezni a szőlő-érlelő vulkánikus hegyek Balatonra lefutó partjaiban. Éppen ezért az sem véletlen, hogy a Dunántúlt is hexameterekben örökíti meg. S természetesen a Dunántúl szívét a Balatont:

*Halkan csobban a víz csüggő evezőmön, a csónak
tétova fut, lassul, zajtalan ingva megáll.
Hajlatos öble fölött pincék meszes arca világít;
árnyá bontja a fény távol a part vonalát.*

(Dunántúli hexameterek VIII)

Vagy a XIII versben:

*Szürke, vizes felhők függönyzik a távol eget; lenn
fénylik a tó; hal csobban; a hullám lassan omolva
távoli kúrtszót lenget a síkosan elgyűrűző hab
hús páráiban...*

(...)

*Pásztori csend szentelte meg itt azelőtt a szivárvány
kútját, ivét; most csatakos szél vijjog az őszben.*

(Dunántúli hexameterek XIII)

S mennyire más ez a vidék, mit az elsődleges szülöttem föld Zalaegerszeg, amelyet hasonlóképpen szeret, de ahol az agyagos földben a legjobb ojtvány is csak savanyú bort terem. Itt Gulács, Badacsony, Szigliget nap érlelte szőlőiben nektárt szüretelnek.

*Más bor nő Balaton-felföldünkön. Ide eljut
még amaz ős part napja, lehellete. Itt, hol a testvér
tenger jár vulkánokat oltván, löszt ülepítvén,
lelsz még nem nagyüzemben készült bort, ha barát ad.
Nap s kő nedve ez: őrzi a lávás vér-iszap érdes
lágyságait, hűs éj mély kék fényét, derülő ég
hajnalodó könnyűségét, lángzó delek izzó
őrületét; a nap olvad, omolva kigyújtja a tükrös
tó habszőnyegeit, hogy a térrel is ittasan áldott
illatot érleljen, zamatot izesítsen a szőlő
fürtjeiben... Prüszkölve ragadják Héliosznak örült
ménjei végtelen útjaikon a tüzes kocsin álló
gazdát, hogyha e lankákon forog át a kerék, s vad
vágójuk szorosán gyepelőbe szorítja az isten.*

(Dunántúli hexameterek XXI)

Micsoda hömpölygő áradat ez a hexameterek kimért, fegyelmezett ritmusában, micsoda dicsőítése ez a balatoni táj borának. Mindannak a szépnek és jónak, amit e föld terem. Ugyanakkor a megnyugvás vidéke is, olykor látomás, álmokép, az ifjúság korának tovatűnt emlékei, ahogy *Zöld-kék* című versében írja. De versre serkenti a *Sirály*, a *Nádas*, a nagyvázsonyi *Magyar Benigna imakönyve*, az *Élő középkor*, a *Sírkövek*, s verset ír *Egy vén házra*, amely talán épp az egykori gulácsi emlékek felidézése.

Kereszturyt persze nemcsak a táj, de annak története is vonzza. Művelődéstörténete, irodalomtörténete. A dunántúli „illetőségű” Berzsenyihez fűződő kapcsolatáról az imént szólt Pomogáts Béla. Arany János munkásságának részletes kutatásain túl számos komoly tanulmánnyal, kötettel gazdagította a magyar irodalomtörténetet. Ilyenek voltak Batsányi kutatásai. Ő rendezte sajtó alá 1953-ban Tapolca híres szülöttje verseinek kritikai kiadását, amely mind a mai napig alapmű a korrallal, a költővel foglalkozók számára.

Kutatásai, írásai mellett tevékenyen is részt vállalt a hely szellemének, a genius loci megtartásában. Nagyrészt neki köszönhetjük, hogy a keszthelyi Festetics kastély középső részét, a volt hercegi lakosztályt 1960-ban megnyitották a közönség előtt, s mint múzeum látogathatóvá vált. Eredményes lépéseket tett I. gróf Festetics György rehabilitálására, műveinek – nem utolsó sorban a Keszthelyi Helikonnak – elismertetésére. Az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1963. 5. számában Festetics György és a magyar irodalom című esszéjében leszögezi: „*A Keszthelyi Helikon hatása kisebb volt (a Georgikonénál Cs.G.); főképpen azért, mert mielőtt intézménnyé tehetné volna, Festetics György 1819-ben meghalt. De ha alaposabban megnézzük, kik vettek részt munkájában, milyen célokat tűzött maga elé s milyen magvakat hintett ki a jövőbe: látni fogjuk, hogy jelentősége komoly volt, s hatása is méltó azokhoz, akik létrehívták. Újjászülető irodalmunk bölcsőjénél ott állnak a Keszthelyi Helikon géniusza is.*”

Festeticsről egyik versével is megemlékeznek.

Kifosztott országba a bukott király:

Keszthelyre úgy tért meg haza Festetics,

kiben korának Géniussza

szólt, hogy rabságot lerázza

(...)

*Emelt hát könyvtárt, építe iskolát,
hajót, hidat jót s rendezte ünnepet,
hogy egyetértő ész növelje
csinosítását nemzetünknek.*

(K.D.: A helikoni gróf)

Többször írt az egykor felügyelete alá tartozó keszthelyi Festetics könyvtárról, annak értékeiről. Így az 1982-ben, az RTV-Minerva jóvoltából megjelent, *Híres magyar könyvtárak* kötetben is, büszkén említi meg, „*a roppant pusztulástól, amelyet a második világháború hozott Magyarországra, egyetlen főúri könyvtárunkat sikerült kimenteni, a keszthelyi Helikon Könyvtárat.*” Hasonlóképpen emlékezhetünk a Magyar Televízióban vetített magyarországi könyvtárakat bemutató sorozatra, melynek főszereplője, narrátora Keresztury Dezső volt. Természetesen e sorozatban is kiemelt helyet kapott a keszthelyi egykori Festetics könyvtár, azaz a keszthelyi Helikon Könyvtár. Talán ebből is kiderült, hogy Keresztury Dezső roppant fontosnak tartotta az ismeretek nagyközönséghez való eljuttatását, azaz a lehető legtisztább, legtisztességesebb ismeretterjesztést. Hasonlóképpen támasztja alá számos olyan balatoni könyv, füzet, amelynek bevezetőjét, egy-egy írását tudatosan és felelősségteljesen vállalta.

Mindazonáltal ide szeretném idézni Kellei György 2004-ben megjelent, Kereszturyt idéző írásának egyik megállapítását: „*a cizellált stílus, a hatalmas műveltség, a klasszikus verselési forma, a hömpölygő, veretes pannon hangulatú sorok nem váltották ki sem az előző, sem a mostani társadalmi rend ítészeinek bókjait.*” A summás megállapításból – amely minden kétséget kizáróan igaz – mint ellenpéldát, Zalaegerszeget mindenképpen ki kell emelni.

Ha beszélhetünk „pannon emberről”, „pannon lelkületű emberről”, akkor Keresztury Dezső az volt. Számos kortársa, művész- és íróbarátja is ehhez a

tájhoz kötődött és kötődik (Egry, Lipták, Illyés, Szabó Lőrinc, Takáts Gyula, Borsos, Németh János, Csoóri Sándor és sorolhatnánk tovább).

Keresztury Dezső mindvégig megmaradt a Dunántúl, a balatoni táj bűvöletében. Szinte eggyé nő, azonosul vele:

*Kertek közt lakom én, Isten tenyerén, hol a szikla
tűz lesz a borban...*

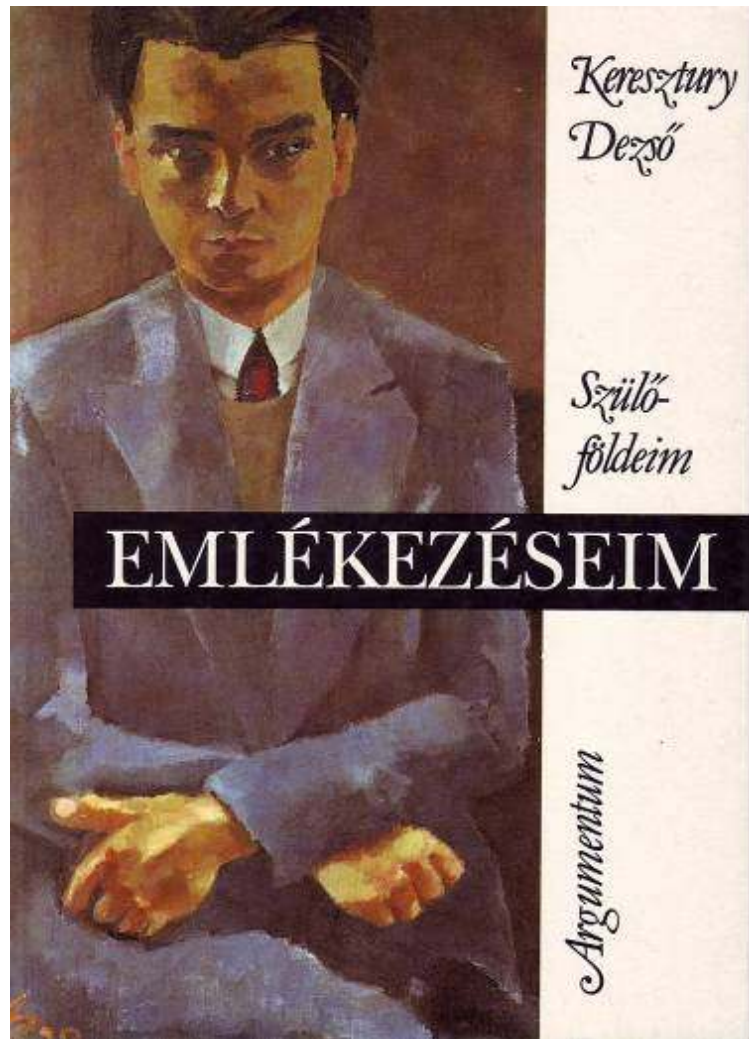
(...)

*Kertek közt lakom én, magam is kert szinte: köves föld,
nap hold, szőlő, présház táplál...*

(Dunántúli hexameterek XVIII)

„Balatoniságát” büszkén vállalta. Szinte minden riportban, beszélgetésben visszatért erre a számára fontos és megkerülhetetlen kérdésre. Az *Életünk* 1967. II. számába így vall erről: *Attól eltekintve, hogy anyai ágon minden őszám ennek a völgynek, a tapolcai síkságnak a lakója volt – Nemesgulács az én családi fészke –, őszám apai ágon is a Balaton körül éltek; a Kereszturyak nevét a Festetics-levéltárban nem egyszer megtaláltam, tehát valahogy az őszám parancsa is az, hogy ezzel a tájjal foglalkozzam, ugyanakkor az én gyermek- és felnőttkori élményeim is igen erősen idekötnek. Itt írtam munkáimnak nem kis részét.*”

Bodosi *Völgyvallatás* című kötetében megírja, hogy mindezek ellenére Kereszturynak nem volt igazi balatoni otthona. Mármint egy geográfiailag meghatározott konkrét háza, tuzskulánuma. Ő ugyanis mindenhol otthon érezte magát a Balaton partján. Mindenütt ott volt a háza, lakása, „ ahol a tóra tekintő halmok valamelyikén még szabad kitekintés nyílik a vizekkel, dombokkal, egekkel határolt végtelenre.”

Keresztury Dezső 1993-ban kiadott önéletrajzi kötetének borítója

Úgy gondolom, hogy ezt a szeretetet és ragaszkodást viszonzta a szülőm föld. Többek közt ma is, ezen a konferencián.

Elhangzott: Keresztury konferencia, Zalaegerszeg, Megyei Levéltár, 2014. szeptember 4.